Урок. Розділові знаки при прямій мові та в ускладненому реченні

Урок засвоєння нових знань і формування вмінь (комбінований) · 45 хв

«Слово, моя ти єдиная зброє, ми не повинні загинуть обоє!» — Леся Українка

Проблемне питання уроку: Чому слова, які вимовляємо однаково, на письмі потребують різних розділових знаків залежно від їхньої ролі в реченні?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• Учень/учениця називає схеми розділових знаків при прямій мові, коли слова автора стоять перед нею, після неї та всередині неї. • Учень/учениця називає ознаки звертання й пояснює, чому слова о та ой не завжди відокремлюють комою. • Учень/учениця записує правило пунктуації при узагальнювальному слові перед однорідними членами й після них.	• Учень/учениця застосовує схему й розставляє розділові знаки в реченні з прямою мовою. • Учень/учениця знаходить у реченні звертання, однорідні члени з узагальнювальним словом і відокремлені члени та пояснює розділові знаки. • Учень/учениця знаходить і виправляє помилку в реченні з дієприслівниковим зворотом.	• Учень/учениця усвідомлює значення пунктуаційної норми для точної передачі чужих слів і власної думки. • Учень/учениця цінує слово письменників як зразок грамотного мовлення.

Базові поняття і терміни

пряма мова, слова автора, діалог, звертання, однорідні члени речення, узагальнювальне слово, відокремлений член речення.

Форми роботи

- фронтальна бесіда
- робота з текстом підручника
- робота в парах із таблицею схем
- спостереження за прикладами
- редагування речень

Обладнання та реактиви

- Підручник «Українська мова, 10 клас» (Тушніцка, Пилип), § 32 і § 34
- Таблиця схем прямої мови на слайді й на роздруківці для кожної пари
- Слайд із реченнями без розділових знаків для закріплення
- Картки з реченнями для редагування
- Проєктор або дошка з маркерами різного кольору

Демонстрації

- Речення «Ой бандуро, рідна сестро» і «Ой, високо ж небо!» поруч — слово ой в одному реченні не відокремлюється комою, а в другому відокремлюється
- Таблиця схем прямої мови з приміткою «П» (пряма мова) та «а» (слова автора) — місце слів автора визначає розділові знаки
- Речення «Море, скелі, земля – все поволі зникає» і «Голос духа чути скрізь: по курних хатах мужицьких, по верстатах ремісницьких» — узагальнювальне слово стоїть то після, то перед однорідними членами, і знаки різні
- Речення «Поклавши крила на велику спеку, стоїть над степом сірий журавель» — дієприслівниковий зворот на початку речення відокремлюється комою після нього, а в середині речення виділяється комами з обох боків

Міжпредметні зв'язки

- Українська література — речення з творів Т. Шевченка, Лесі Українки, Л. Костенко, В. Стуса, О. Довженка, які використано як приклади на всіх етапах уроку
- Мистецтво — читання діалогу за особами з інтонацією, що відповідає знакам питання, оклику й трьом крапкам

Місце уроку в темі

Попередній урок: Синтаксична норма, повторення вивченого про словосполучення й односкладні речення.

Наступний урок: Розділові знаки в реченнях із вставними словами й реченнями, кома після вигуків.

Безпека

- У парній роботі учні розмовляють пошепки й не залишають своїх місць, щоб не заважати сусідній парі.
- Роздруківки й картки із завданнями роздає черговий по ряду, учні не ходять класом під час роботи.

- Проєктор вмикає лише вчитель, учні не торкаються шнурів і розеток; екран не закривають руками.
- Телефони під час уроку лежать у сумках, а в разі потреби перевірити слово користуються паперовим словником.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент 1 хв

Учитель: Вітає клас, перевіряє готовність до уроку, оголошує тему «Розділові знаки при прямій мові та в ускладненому реченні».

Учні: Вітаються, готують зошити й підручники, записують дату й тему.

Привітання, перевірка готовності, запис теми в зошиті.

Актуалізація 5 хв

Учитель: Проводить мозковий штурм. Читає запитання, кожен учень пише відповідь одним рядком у зошиті, наприкінці вчитель швидко зачитує правильні відповіді, учні перевіряють себе.

Учні: Кожен письмово відповідає на всі запитання, потім звіряє зі зразком і ставить плюс за правильну відповідь.

1. Яке зі сполучень слів не є словосполученням: приготуватися до зустрічі, хмарний день, розпускаються бруньки, швидка течія? Відповідь: розпускаються бруньки, бо це речення з підметом і присудком. 2. Яким односкладним реченням є «Когось на пісню раптом потягло»? Відповідь: безособовим. 3. Яким односкладним реченням є «Посадили над козаком явір та калину»? Відповідь: неозначено-особовим. 4. Яке речення ускладнене звертанням: «Сонце гріє, вітер віє з поля на долину» чи «Мріє, не зрадь, я так довго до тебе тужила»? Відповідь: друге, бо слово мріє є звертанням. 5. Що називають відокремленою обставиною, на прикладі «Передні зупинились, наслухаючи»? Відповідь: слово наслухаючи є дієприслівником і відповідає на питання що роблячи, воно виділяється комою.

Мотивація 3 хв

Учитель: Показує на слайді два приклади із протиріччям і ставить проблемне питання.

Учні: Порівнюють приклади, висловлюють припущення, що саме змінює знаки в реченні.

Приклад 1. Ой бандуро, рідна сестро, золотії струни! (П. Куліш) і Уранці проснешся – ой, високо ж небо! (П. Тичина). Слово ой однакове, а кома то є, то немає. Приклад 2. Ні відповів моряк. Без знаків

незрозуміло, де закінчується репліка і де слова автора. Проблемне питання: «Чому слова, які вимовляємо однаково, на письмі потребують різних розділових знаків залежно від їхньої ролі в реченні?» Очікувана відповідь на цьому етапі: це припущення, бо знаки показують роль слова, а не його звучання; перевіримо на уроці. Епіграф: слово є зброєю, але лише тоді, коли його правильно оформлено.

Вивчення нового 21 хв

Учитель: Організовує три активності. Спершу роботу з текстом підручника про пряму мову й діалог, потім спостереження за звертаннями, потім складання алгоритму для однорідних і відокремлених членів із узагальнювальним словом. Демонстрації показує поруч із поясненням.

Учні: Читають текст підручника, заповнюють таблицю в парах, відповідають на питання вчителя, складають алгоритм, записують приклади в зошит.

Активність 1 (7 хв). Робота з текстом підручника, § 32, с. 166–167. Учні в парах читають схеми й заповнюють таблицю «Схема – приклад – знаки». Продукт, заповнена таблиця. Питання вчителя. Де стоять слова автора, якщо схема має вигляд А: «П!»? Відповідь: перед прямою мовою, після них двокрапка, а потім пряма мова в лапках. Приклад: Ми спитали соловейка навесні: «Ти для кого так виспівуєш пісні?» (Я. Мельниченко). Питання. Що ставимо після прямої мови зі схемою «П», – а? Відповідь: коли пряма мова стоїть перед словами автора, після закритих лапок ставимо тире, а перед закритими лапками кому, знак питання, оклику чи три крапки. Приклад: «Ой мені лишенько!» – жахнулася Катря обік мене. Питання. Яка схема, якщо слова автора розривають пряму мову? Відповідь: «П, – а, – п». Приклад: «Насуплю я брови, – говорить зима, – і вітер з морозом повіє!» (С. Черкасенко). Питання. Чому в діалозі репліки не беремо в лапки? Відповідь: у діалозі репліку пишуть з нового рядка й починають з тире, тож лапки не потрібні (с. 167, вправа 322). Активність 2 (7 хв). Спостереження за прикладами, § 34, с. 174–175. Учитель пише на дошці три речення, учні спостерігають за питанням «що спільного в цих словах?». Продукт, три ознаки звертання. Приклад. Зоре моя вечірня, зійди над горою (Т. Шевченко). Питання. Яким відмінком вжито слово зоре? Відповідь: кличним, тож це завжди звертання. Приклад. Крізь сотні сумнівів я йду до тебе, добро і правдо віку (В. Стус). Питання. Який займенник можна поставити біля слова добро? Відповідь: ти або твій, тож це звертання. Питання. Чи можна замінити звертання словом він, вона, воно, вони? Відповідь: ні, не можна. Питання. Як пунктуація залежить від слова о, ой? Відповідь: вигуки від звертання відділяються комами, але о та ой як підсилювальна частка комою не виділяються. Порівняйте «Ой бандуро, рідна сестро» і «Ой, високо ж небо!» (с. 174–175). Активність 3 (7 хв). Складання алгоритму для однорідних і відокремлених членів, § 34, с. 175–179. Продукт, схема з трьох правил у зошиті. Правило 1. Узагальнювальне слово перед однорідними членами. Приклад. Голос духа чути скрізь: по курних хатах мужицьких, по верстатах ремісницьких, по місцях недолі й сліз (І. Франко). Після узагальнювального слова ставимо двокрапку. Правило 2. Узагальнювальне слово після однорідних членів. Приклад. Море, скелі, земля – все поволі зникає (М. Коцюбинський). Перед узагальнювальним словом ставимо тире. Правило 3. Відокремлений зворот виділяємо комами, а відокремлене означення, що стоїть після слова, виділяємо тире або комами. Приклади. Поклавши крила на велику спеку, стоїть над степом сірий журавель (Л. Костенко). Він простягає букет жоржин – багряних, радісних (Є. Гуцало). Типові помилки: пряму мову не беруть у лапки; не ставлять тире перед словами автора; плутають звертання з підметом; ставлять кому після о та ой як частки.

Закріплення 9 хв

Учитель: Видає завдання з розділу consolidation_tasks, організовує перевірку.

Учні: Виконують завдання письмово, перевіряють у парах.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Пропонує прийом «Дві зірки й одне бажання» та повертається до проблемного питання.
Учні: Письмово відповідають на проблемне питання, решту говорять усно.

Домашнє завдання 2 хв
Учитель: Записує домашнє завдання на дошці й коротко пояснює його.
Учні: Записують у щоденник.

Завдання для закріплення

1. Спишіть, розставивши розділові знаки. Говорила мені мати Можеш мов багато знати кожну мову шанувати (М. Хоросницька).
Відповідь: Говорила мені мати: «Можеш мов багато знати, кожну мову шанувати». Слова автора стоять перед прямою мовою, тож після них двокрапка, пряма мова в лапках, а між однорідними інфінітивами кома.

2. Спишіть речення й поставте коми. Багато ти батьку у море носив козацької крові (Т. Шевченко). Поясніть, яке слово є звертанням і чому.
Відповідь: Багато ти, батьку, у море носив козацької крові. Слово батьку є звертанням, бо його вжито в кличному відмінку, до нього можна поставити займенник ти, а дієслово носив стосується слова ти.

3. Розставте розділові знаки. Лози кручі ліс усе блищить і сяє на сонці (О. Довженко). Назвіть, де в реченні узагальнювальне слово.
Відповідь: Лози, кручі, ліс – усе блищить і сяє на сонці. Слово усе є узагальнювальним, воно стоїть після однорідних членів, тому перед ним тире, а між однорідними членами коми.

4. Знайдіть помилку і відредагуйте речення. Приїхавши в місто, нас вразила його краса.
Відповідь: Дію, названу дієприслівником приїхавши, має виконувати підмет речення, а підметом тут є слово краса, яка нікуди не приїжджала. Правильно, наприклад, так, «Коли ми приїхали в місто, нас вразила його краса» або «Приїхавши в місто, ми були вражені його красою».

Диференціація

Сильним: Складіть і запишіть діалог із чотирьох реплік на тему «Моя майбутня професія» (с. 168), у якому є одне звертання, одне речення з прямою мовою після слів автора і одне речення із узагальнювальним словом. Поясніть усі розділові знаки.

Підтримка: Опора. Якщо слова автора стоять після прямої мови, схема така «П», – а. Спочатку візьміть пряму мову в лапки, у кінці поставте кому перед закритими лапками, потім тире й слова автора. Зразок на іншому прикладі. «Добре, мамо, я допоможу», – сказала Надійка. Складіть за цим зразком власне речення про друга чи подругу.

Домашнє завдання

Базове: Вивчити правила § 32 (с. 166–167) і § 34. Виконати вправу 321 (с. 167) і вправу 344 (с. 177).

За вибором: Скласти й записати діалог «Моя майбутня професія» на 8–10 реплік (вправа 324) або скласти речення за схемами «О, О, О...», «УС: О, О, О...» (вправа 341, с. 176).

Рефлексія

Прийом «Дві зірки й одне бажання». Письмово, одним реченням, учні дають відповідь на проблемне питання «Чому слова, які вимовляємо однаково, на письмі потребують різних розділових знаків залежно від їхньої ролі в реченні?». Очікувана відповідь, розділові знаки показують роль слова й межі чужого мовлення, тому однакові за звучанням слова на письмі можуть мати різні знаки. Потім усно двоє-троє учнів називають дві речі, які вдалися, і одне, що ще потрібно відпрацювати.

Джерела:

- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 173, 174
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 174
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 174, 175
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 175, 176
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 176, 177
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 177
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 177, 178
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 178, 179
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 179, 180
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 180, 181
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 181, 182
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 182, 183